

O'ZBEKISTON TIJORAT BANKLARIDA LIKVIDILILIK RISKINI BAZEL III STANDARTLARI ASOSIDA TARTIBGA SOLISH MEKANIZMLARI

Eshmurodov Sulton Suvonqulovich

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti mustaqil izlanuvchisi
eshmurodovsulton@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tadqiqotda O'zbekiston tijorat banklarida likvidlilik riskini Bazel III standartlari asosida tartibga solishning nazariy-metodologik asoslari, amaldagi normativ mexanizmlari va ularni takomillashtirish yo'nalishlari tadqiq etilgan. Bank tizimi aktivlari 2026-yil 1-iyul holatiga 1 005,8 trln so'mga yetgan, likvidlilikni qoplash koeffitsienti (LCR) hamda sof barqaror moliyalashtirish koeffitsienti (NSFR) esa minimal talablardan sezilarli yuqori bo'lishiga qaramay, kredit/depozit nisbatining yuqoriligi, valyuta dollarlashuvi, muddatlar nomuvofiqligi va depozitlar konsratsiyasi tizimli likvidlilik risklarini saqlab qolayotgani asoslab berilgan. Tadqiqot doirasida Bazel qo'mitasining likvidlilik standartlari Markaziy bank talablari bilan qiyosiy tahlil qilingan hamda 2024–2026-yillardagi likvidlilik ko'rsatkichlari dinamikasi baholangan. Natijada formal moslik va real barqarorlik o'rtasidagi farq aniqlanib, yuqori sifatli likvid aktivlar (YSLA) tasnifi va hisob koeffitsientlarini Bazel III bilan to'liq uyg'unlashtirish, konservativ stress-testlarni joriy etish, ikkinchi ustun doirasida bankka xos talablar belgilash, valyuta likvidligini alohida nazorat qilish hamda favqulodda likvidlik yordami mexanizmini shakllantirish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: likvidlilik riski, Bazel III, likvidlilikni qoplash koeffitsienti (LCR), sof barqaror moliyalashtirish koeffitsienti (NSFR), yuqori sifatli likvid aktivlar, stress-test, tijorat banklari, Markaziy bank, dollarlashuv.

Abstract: This study examines the theoretical and methodological foundations, current regulatory mechanisms and directions for improving the regulation of liquidity risk in Uzbekistan's commercial banks in line with the Basel III standards. Although the liquidity coverage ratio (LCR) and the net stable funding ratio (NSFR) of the banking system stand well above the regulatory minima, and total bank assets reached UZS 1,005.8 trillion as of 1 July 2026, the paper shows that a high loan-to-deposit ratio, foreign-currency dollarization, maturity mismatches and deposit concentration keep systemic liquidity risks alive. The Basel Committee's liquidity standards are compared with the requirements of the Central Bank of Uzbekistan, and the dynamics of liquidity indicators over 2024–2026 are assessed. The findings reveal a gap between formal compliance and real resilience. The study proposes aligning the classification and calibration of high-quality liquid assets (HQLA) with Basel III, introducing conservative stress tests, setting bank-specific requirements under Pillar 2, monitoring foreign-currency liquidity separately, and establishing a framework for emergency liquidity assistance.

Keywords: liquidity risk, Basel III, liquidity coverage ratio (LCR), net stable funding ratio (NSFR), high-quality liquid assets, stress testing, commercial banks, central bank, dollarization.

Абстрактный: В статье исследуются теоретико-методологические основы, действующие нормативные механизмы и направления совершенствования регулирования риска ликвидности в коммерческих банках Узбекистана на основе стандартов Базель III. Несмотря на то, что коэффициент покрытия ликвидности (LCR) и коэффициент чистого стабильного фондирования (NSFR) банковской системы существенно превышают минимальные требования, а совокупные активы банков по состоянию на 1 июля 2026 года достигли 1 005,8 трлн сумов, высокий уровень отношения кредитов к депозитам, долларизация, несоответствие сроков активов и пассивов и концентрация депозитов сохраняют системные риски ликвидности. Проведено сопоставление стандартов Базельского комитета с требованиями Центрального банка и оценена динамика показателей ликвидности за 2024–2026 годы. Выявлен разрыв между формальным соответствием требованиям и фактической устойчивостью. Разработаны предложения по приведению классификации и калибровки высоколиквидных активов в соответствие с Базель III, внедрению консервативных стресс-тестов, установлению индивидуальных требований в рамках второго компонента, разделному контролю валютной ликвидности и формированию механизма экстренной поддержки ликвидности.

Ключевые слова: риск ликвидности, Базель III, коэффициент покрытия ликвидности (LCR), коэффициент чистого стабильного фондирования (NSFR), высоколиквидные активы, стресс-тестирование, коммерческие банки, центральный банк, долларизация.

Kirish (Введение/Introduction).

Moliyaviy tizim barqarorligini ta'minlashda likvidlilik riski bank faoliyatining eng nozik jihatlaridan biri hisoblanadi, chunki banklar o'z mohiyatiga ko'ra qisqa muddatli majburiyatlar hisobiga uzoq muddatli aktivlarni moliyalashtiradi. Mazkur xususiyat — muddatlar transformatsiyasi — bank vositachiligining iqtisodiy ma'nosini belgilab beradi, ammo ayni paytda omonatchilarning ommaviy ravishda mablag'larini qaytarib olishi (*bank runs*) xavfini yuzaga keltiradi. 2007–2009-yillardagi global moliyaviy inqiroz ko'plab banklar kapitali yetarli bo'lgan holda ham likvidlilikni ehtiyotkorlik bilan boshqarmagani sababli og'ir ahvolga tushganini ko'rsatdi. Shu bois Bazel bank nazorati qo'mitasi Bazel III islohotlari doirasida kapital talablari bilan bir qatorda ilk bor global miqyosdagi likvidlilik standartlarini — likvidlilikni qoplash koeffitsienti (*Liquidity Coverage Ratio* – LCR) va sof barqaror moliyalashtirish koeffitsienti (*Net Stable Funding Ratio* – NSFR) ni joriy

etdi. 2023-yilda AQSh va Shveysariyadagi bir qator banklarning kutilmagan darajada tez inqirozga uchrashi esa omonatlar chiqib ketishining tezligi va raqamli kanallarning roli likvidlilik nazoratini qayta ko'rib chiqishni taqozo etayotganini yaqqol namoyon etdi.

O'zbekistonda bank tizimi so'nggi yillarda keskin kengaydi. Markaziy bank ma'lumotlariga ko'ra, bank tizimi aktivlari 2020-yildagi 366,1 trln so'mdan 2026-yil 1-yanvar holatiga 924,8 trln so'mgacha, 2026-yil 1-iyul holatiga esa 1 005,8 trln so'mgacha oshdi; shu sanaga depozitlar hajmi 473,8 trln so'mga, kreditlar portfeli 642,8 trln so'mga yetdi. Bunday jadal o'sish sharoitida bank balanslarining tuzilmasi — depozit bazasining muddatlari, kredit portfelining valyuta tarkibi, davlat ulushli banklarning moliyalashtirish manbalari — likvidlilik riskining shakllanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda.

Rasmiy ko'rsatkichlar tashqi tomondan qulay ko'rinadi: 2026-yil 1-yanvar holatiga banklar tizimi bo'yicha LCR 208%, NSFR 120%, yuqori

sifatli likvid aktivlarning (YSLA) jami aktivlardagi ulushi esa 21,1% ni tashkil etgan, bu mos ravishda 100%, 100% va 10% li minimal talablardan yuqoridir. Biroq Xalqaro Valyuta Jamg'armasining (XVJ) 2025-yilda e'lon qilingan Moliya sektorini baholash dasturi (FSAP) natijalarida likvidlik talablari banklarning risk profili va tizimli ahamiyatiga qarab kalibrlanmagani, likvidlik stress-testlaridagi farazlar (depozitlar chiqib ketishi 2–3%, kredit liniyalaridan foydalanish 1–2% darajasida) yetarlicha konservativ emasligi qayd etilgan. Bundan tashqari, kreditlarning depozitlarga nisbati tizim bo'yicha 145% ni tashkil etib, moliyalashtirish tuzilmasidagi nomutanosibliklar saqlanib qolayotganini ko'rsatadi.

Shu bois O'zbekiston bank tizimida likvidlik riskini tartibga solish mexanizmlarining Bazel III standartlariga mosligi, ularning stress sharoitlariga chidamliligi va takomillashtirish yo'nalishlari dolzarb ilmiy-amaliy muammo sifatida namoyon bo'lmoqda. Markaziy bank rahbariyati tomonidan e'lon qilingan islohotlar dasturiga ko'ra, Bazel III (ICAAP va ochiqlik) standartlariga to'liq o'tish 2027-yilga rejalashtirilgani muammoning dolzarbligini yanada oshiradi.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi — O'zbekiston tijorat banklarida likvidlik riskini Bazel III standartlari asosida tartibga solish mexanizmlarini tahlil qilish, ularning amaldagi darajasini baholash hamda takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish doirasida Bazel III likvidlik standartlarining nazariy asoslari, milliy normativ bazaning xalqaro talablar bilan qiyosiy tahlili, 2024–2026-yillardagi likvidlik ko'rsatkichlari dinamikasi hamda tizimli zaifliklar (kredit/depozit nisbati, valyuta tarkibi, depozitlar tuzilmasi) kompleks tarzda tadqiq etiladi. Tadqiqot natijalari Markaziy bank va tijorat banklariga formal talablarga rioya etish bilan cheklanmay, haqiqiy stress sharoitida ham barqaror likvidlik tizimini shakllantirish imkonini beradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Обзор литературы/Literature review).

Bank likvidligini tartibga solish masalasi zamonaviy bank tizimining moliyaviy barqarorligini ta'minlashning muhim yo'nalishlaridan biridir. Banerjee va Mio likvidlikni tartibga solish banklarning likvid aktivlarga bo'lgan talabini va moliyalashtirish strategiyasini o'zgartirishini ta'kidlaydi [1]. Bazel qo'mitasining tavsiyalarida esa likvidlik riskini samarali boshqarish uchun banklarda likvidlik riskini aniqlash, o'lchash, monitoring qilish va nazorat qilishning kompleks tizimi shakllantirilishi zarurligi belgilangan [2].

Bazel III doirasida likvidlik riskini baholashning xalqaro standartlari ishlab chiqilib, banklarning qisqa va uzoq muddatli likvidligini ta'minlashga qaratilgan mexanizmlar taklif etilgan [3]. Xususan, Liquidity Coverage Ratio (LCR) ko'rsatkichi bankning qisqa muddatli stress sharoitida yetarli yuqori likvidli aktivlarga ega bo'lishini ta'minlashga xizmat qiladi [4]. Net Stable Funding Ratio (NSFR) esa banklarning uzoq muddatli barqaror moliyalashtirish manbalaridan foydalanishini rag'batlantiradi [5].

2023-yildagi banklar inqirozi bo'yicha Bazel qo'mitasi hisobotida likvidlik riskining tezkor ravishda kuchayishi va banklardan depozitlarning katta miqdorda chiqib ketishi moliyaviy barqarorlikka jiddiy xavf tug'dirishi qayd etilgan [6]. Bech va Keister likvidlikni tartibga solish mexanizmlari pul-kredit siyosatini amalga oshirish jarayoniga ham ta'sir ko'rsatishini asoslagan [7]. Brunnermeier va Pedersen esa bozor likvidligi hamda moliyalashtirish likvidligi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik banklarning likvidlik riskini kuchaytirishi mumkinligini ko'rsatgan [8].

Chiaramonte va Casu tadqiqotlarida kapital va likvidlik ko'rsatkichlari banklarning moliyaviy qiyinchiliklarga duch kelish ehtimolini baholashda muhim indikatorlar sifatida qaraladi [9]. Diamond va Dybvig banklarda depozitlarning ommaviy qaytarib olinishi bank yugurishi (bank run) va likvidlik inqiroziga olib kelishi mumkinligini nazariy jihatdan asoslagan [10]. Drehmann va Nikolaou esa moliyalashtirish likvidligi riskini aniqlash va o'lchash metodologiyasini ishlab chiqib, bankning qisqa muddatli moliyaviy majburiyatlarini bajarish qobiliyatiga alohida e'tibor qaratgan [11].

Holmström va Tirole likvidlikning xususiy va davlat manbalari orqali ta'minlanishi moliyaviy tizim barqarorligida muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatgan [12]. Hong, Huang va Wu Basel III likvidlik ko'rsatkichlarining banklar faoliyati va bozor ishtirokchilari uchun axborot mazmunini tadqiq etib, ushbu ko'rsatkichlarning bank risklarini baholashdagi ahamiyatini asoslagan [13].

O'zbekiston bank tizimining zamonaviy holatini baholashda XVJning 2025-yildagi FSAP hisobotida moliyaviy tizim barqarorligi, bank sektorining risklari va likvidlikni boshqarish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan [14]. Shu bilan birga, O'zbekiston bank nazoratining Bazel asosiy tamoyillariga muvofiqligi bo'yicha XVJ baholashida prudensial nazorat, risklarni boshqarish va banklarning barqarorligini ta'minlash mexanizmlari tahlil qilingan [15].

King NSFR joriy etilishi banklarning sof foiz marjasiga ta'sir qilishi mumkinligini ko'rsatib, likvidlik talablari va bank rentabelligi o'rtasidagi muvozanat zarurligini asoslagan [16]. Kodirov O'zbekiston bank sektorida likvidlikni qo'llab-quvvatlash instrumentlarini tahlil qilib, likvidlikni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish istiqbollarini ko'rsatgan [17].

O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining tijorat banklari likvidligini boshqarishga oid nizomida banklarning likvidlik riskini boshqarish va tegishli prudensial talablarni bajarish mexanizmlari belgilangan [18]. 2025-yilda O'zbekistonda FSAP bo'yicha ishlab chiqilgan yo'l xaritasi esa moliyaviy sektorni xalqaro standartlar asosida takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlarini belgilab beradi [19].

Markaziy bankning 2025-yil yakunlari bo'yicha yillik hisobotida bank tizimining rivojlanishi, likvidligi va moliyaviy ko'rsatkichlari bo'yicha muhim ma'lumotlar keltirilgan [20]. Moliyaviy barqarorlik sharhida esa bank sektoridagi tizimli risklar, likvidlik va kapital yetarliligi kabi ko'rsatkichlarning o'zgarishi tahlil qilingan [21].

Yangiboev banklarning aktiv va passivlarini samarali boshqarish orqali likvidlikni ta'minlash mexanizmlarini takomillashtirish zarurligini asoslaydi [22]. Ziyodullayev esa tijorat banklarida likvidlikni boshqarishning amaliy jihatlarini yoritib, bankning likvid aktivlari, majburiyatlari va pul oqimlarini muvofiqlashtirishning ahamiyatini ta'kidlaydi [23].

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili Basel III standartlari asosida likvidlik riskini boshqarishda LCR va NSFR ko'rsatkichlari, likvid aktivlar zaxirasi, barqaror moliyalashtirish manbalari, stress-testlar hamda samarali prudensial nazorat asosiy mexanizmlar ekanligini ko'rsatadi. O'zbekiston bank tizimida ushbu xalqaro standartlarni milliy prudensial talablar bilan uyg'unlashtirish, banklarning aktiv va passivlarini muvofiqlashtirish hamda likvidlik riskini oldindan aniqlash mexanizmlarini kuchaytirish mazkur yo'nalishdagi tadqiqotlarning muhim vazifalaridan biridir.

Tadqiqotni amalga oshirishda foydalanilgan usullar (Методы/Methods).

Tadqiqotning metodologik asosini Bazel bank nazorati qo'mitasining likvidlik riskini boshqarish va nazorat qilish bo'yicha standartlari (2008, 2010, 2013 va 2014-yillar), bank ommaviy chiqishi hamda moliyalashtirish likvidligi nazariyalari, shuningdek Xalqaro Valyuta Jamg'armasining O'zbekiston bo'yicha Moliya sektorini baholash dasturi (FSAP) xulosalari tashkil etadi. Tadqiqotda tizimli yondashuv, qiyosiy-huquqiy tahlil, statistik va dinamik tahlil, guruhlash, grafik modellashtirish hamda ekspert baholash usullaridan kompleks tarzda foydalanildi.

Bazel III standartlari va milliy talablarning qiyosiy tahlili Bazel qo'mitasining LCR va NSFR bo'yicha hujjatlari bilan O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining «Tijorat banklarining likvidligini boshqarishga qo'yiladigan talablar to'g'risida»gi Nizomi (Adliya vazirligida 2015-yil 13-avgustda 2709-son bilan ro'yxatga olingan, keyingi o'zgartirishlar bilan), Moliyaviy barqarorlik sharhlari hamda FSAP yo'l xaritasi o'rtasida o'tkazildi. Bunda koeffitsientlar ta'rifi, minimal darajalar, hisob-kitob metodikasi, stress-test talablari, bankka xos kalibrlash va xavfsizlik to'ri mexanizmlari o'zaro solishtirildi.

Likvidlik ko'rsatkichlari dinamikasini baholashda Markaziy bankning 2024-yil I yarim yilligi, 2025-yil I yarim yilligi va 2025-yil

uchun Moliyaviy barqarorlik sharlari, 2025-yil yillik hisoboti hamda bank sektori faoliyatiga oid rasmiy ma'lumotlar (2026-yil 1-iyun va 1-iyul holatiga) asos bo'ldi. 2025-yil 1-yanvar holatidagi ko'rsatkichlar sharlarda keltirilgan yillik o'zgarishlar asosida hisoblandi. Tizimli zaifliklarni aniqlash uchun kredit/depozit nisbati, depozitlar tuzilmasi, valyuta tarkibi, YSLA o'sishining manbalari va depozitlar konsentratsiyasi ko'rsatkichlari tahlil qilindi.

Tadqiqotning axborot bazasini Markaziy bank, Xalqaro Valyuta Jamg'armasi va Bazeli qo'mitasining rasmiy hujjatlari hamda xalqaro va mahalliy ilmiy jurnallardagi nashrlar tashkil etdi. Shuni ta'kidlash lozimki, bank darajasidagi LCR va NSFR ma'lumotlari ochiq manbalarda to'liq e'lon qilinmaganligi sababli tahlil tizim darajasidagi agregat ma'lumotlarga tayandi; bu holat natijalarni talqin qilishda cheklov sifatida hisobga olindi.

Tahlil va natijalarlar (Анализ и результаты/Analysis and results).

O'zbekistonda tijorat banklari likvidligini tartibga solishning asosiy me'yoriy hujjati Markaziy bank Boshqaruvining «Tijorat banklarining likvidligini boshqarishga qo'yiladigan talablar to'g'risida»gi Nizomi bo'lib, u 2015-yilda tasdiqlangan va keyinchalik o'zgartirishlar kiritilgan (so'nggi o'zgartirishlar 2026-yil iyulida ro'yxatdan o'tgan bo'lib, asosan islomiy moliyalashtirish vositalariga oid). Nizom banklardan likvidlikni boshqarish siyosatini Kengash tomonidan har yili tasdiqlashni, Likvidlikni boshqarish qo'mitasini tashkil etishni va likvidlik holatini kamida har chorakda stress-testdan o'tkazishni talab etadi. LCR bo'yicha minimal daraja dastlab 2016-yildan 80%, 2017-yildan 90% va 2018-yildan 100% etib bosqichma-bosqich oshirilgan, NSFR bo'yicha esa 100% talab 2018-yildan joriy etilgan. XVJ baholashiga ko'ra, 100% li minimal daraja milliy valyutada, xorijiy valyutada va barcha valyutalar bo'yicha alohida qo'llaniladi. Bundan tashqari, 2020-yil 1-iyundan YSLA ning jami aktivlardagi ulushi kamida 10% bo'lishi talab etilgan. Bazeli standartlari bilan qiyosiy tahlil natijalari quyidagi jadvalda keltirilgan.

1-jadval.

Bazeli likvidlik standartlari va O'zbekiston amaliyotining qiyosiy tahlili

Yo'nalish	Bazeli standart	O'zbekiston amaliyoti	Aniqlangan farq (muammo)
LCR	YSLA / 30 kunlik stress sharoitidagi sof pul chiqimlari $\geq 100\%$; kirimlar chiqimlarning 75 foizidan oshmaydi	$\geq 100\%$; milliy, xorijiy va barcha valyutalar bo'yicha alohida; 2016–2018-yillarda 80–90–100% bosqichlarida joriy etilgan	Valyuta kesimidagi talab Bazeli monitoringidan qat'iyroq; hisob koeffitsientlarini to'liq uyg'unlashtirish davom etmoqda
NSFR	Mavjud barqaror moliyalashtirish / talab etiladigan barqaror moliyalashtirish $\geq 100\%$ (1 yillik gorizont)	$\geq 100\%$ (2018-yildan); 2025-yilda metodika qayta ko'rib chiqilgan	Koeffitsientlarni Bazeli ga to'liq moslashtirish zarur (FSAP, 4-band)
YSLA va likvidlik buferi	1-daraja va 2A/2B-daraja aktivlar; 2-daraja aktivlar YSLA ning 40 foizidan oshmaydi	YSLA ulushi aktivlarning kamida 10% (2020-yil 1-iyundan); 2025-yilda YSLA ta'rifi kengaytirilgan	Milliy qo'shimcha talab mavjud; YSLA asosan Markaziy bank oldidagi talablar va davlat obligatsiyalaridan iborat
Stress-test	Muntazam o'tkaziladigan, og'ir stseneriyalarga asoslangan stress-test (2008-yil Tamoyillari)	Kamida har chorakda; Markaziy bankning makro stress-testi	Farazlar yumshoq: depozitlar chiqishi 2–3%, kredit liniyalardan foydalanish 1–2% (XVJ)
Bankka xos kalibrlash (2-ustun)	Nazorat sharihi, ICAAP/ILAAP, bankka xos qo'shimcha talablar	Yagona talablar; ICAAP va tizimli ochiqlik bo'yicha o'tish 2027-yilga rejalashtirilgan	Talablar risk profili va tizimli ahamiyatga qarab kalibrlanmagan (XVJ)

Yo'nalish	Bazeli standart	O'zbekiston amaliyoti	Aniqlangan farq (muammo)
Xavfsizlik to'ri	Favqulodda moliyalashtirish rejalari, markaziy bankning oxirgi instansiya kreditori roli	REPO, overnight REPO va valyuta kreditlari; favqulodda likvidlik yordami (ELA) bo'yicha mustahkam mexanizm yaratish tavsiya etilgan (XVJ)	Favqulodda likvidlik yordami tartibi aniq belgilanmagan

Birinci jadvalda keltirilgan qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston amaliyotida LCR va NSFR ning mavjudligi hamda 100% li minimal darajasi Bazeli asosiy parametrlariga mos keladi, valyuta kesimidagi alohida talab esa Bazeli «muhim valyutalar bo'yicha LCR» monitoring vositasidan qat'iyroqdir. Shu bilan birga, 2025-yilda LCR va NSFR metodikasi qayta ko'rib chiqilib, YSLA ta'rifi kengaytirilgan bo'lsa-da, FSAP yo'l xaritasida koeffitsientlar va ularga qo'llaniladigan hisob koeffitsientlarini Bazeli ga to'liq uyg'unlashtirish vazifasi saqlanib qolmoqda hamda 2026-yil 1-yanvardan boshlab talablarga rioya etilishi muntazam monitoring qilinishi belgilangan. Ikkinchi ustun bo'yicha bankka xos kalibrlash va ICAAP mexanizmlarining to'liq joriy etilishi esa 2027-yilga rejalashtirilgan.

Likvidlik ko'rsatkichlarining dinamikasi tizim darajasida yaxshilanish tendensiyasini ko'rsatadi. Quyidagi jadvalda Markaziy bankning Moliyaviy barqarorlik sharlari asosida 2024–2026-yillardagi asosiy ko'rsatkichlar keltirilgan.

2-jadval.

O'zbekiston bank tizimi likvidlik ko'rsatkichlari dinamikasi (tizim bo'yicha)

Ko'rsatkichlar	01.07.2024	01.01.2025*	01.07.2025	01.01.2026	Tahlil xulosasi
LCR, %	165	194*	195	208	Minimal talabdan ikki baravar yuqori
NSFR, %	111	115*	117	120	Barqaror o'sish; zaxira LCR ga nisbatan kichik (20 p.p.)
YSLA ulushi (jami aktivlarga nisbatan), %	14,4	17,3*	18	21,1	10% li minimal talabdan ikki baravar yuqori
Kredit/depozit nisbati, %	186	173*	162	145	Pasaymoqda, ammo 100% dan yuqori
Talab qilib olinguncha depozitlar ulushi, %	34	34*	32	31	Depozit bazasining muddatlari uzaymoqda

Izoh: * 2025-yil 1-yanvar holatidagi ko'rsatkichlar Markaziy bank sharhlarida keltirilgan yillik o'zgarishlar asosida hisoblangan. Manba: Markaziy bankning Moliyaviy barqarorlik sharlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Ikkinchi jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, 2024-yil 1-iyuldan 2026-yil 1-yanvargacha LCR 165% dan 208% gacha, NSFR

111% dan 120% gacha, YSLA ning aktivlardagi ulushi 14,4% dan 21,1% gacha oshgan, kredit/depozit nisbati esa 186% dan 145% gacha pasaygan. Bu yaxshilanishning asosiy omili depozitlarning kreditlarga nisbatan tezroq o'sishi bo'ldi: 2025-yilda depozitlar 35% ga, kreditlar 13% ga ko'paydi. YSLA hajmi 2025-yilda 42% ga oshib 189 trln so'mga yetgan bo'lib, uning o'sishi Markaziy bank oldidagi talablarning 27% ga va davlat obligatsiyalarining 81% ga ko'payishi hisobiga ta'minlandi. Bu yuqori LCR ning sezilarli qismi Markaziy bankdagi mablag'lar va davlat obligatsiyalariga tayanishini ko'rsatadi. Markaziy bankning yillik hisobotiga ko'ra, 2025-yilda likvidlikni yutish operatsiyalarining kunlik o'rtacha qoldig'i yanvardagi 16,2 trln so'mdan dekabrda 39,3 trln so'mgacha oshgan va tizimda likvidlikning barqaror o'sib borayotgan ortiqchaligi kuzatilgan. Bu holat LCR ning yuqori darajasi qisman tuzilmaviy emas, balki bozordagi ortiqcha likvidlik bilan izohlanishi mumkinligini, ortiqcha likvidlik qisqarganda esa koeffitsientlarning pasayish ehtimoli mavjudligini bildiradi.

Likvidlik riskining tuzilmaviy manbalari bo'yicha tahlil quyidagilarni ko'rsatdi. Birinchidan, kredit/depozit nisbati pasayayotgan bo'lsa-da, 100% dan sezilarli yuqori bo'lib qolmoqda: 2026-yil 1-iyul holatiga kreditlar 642,8 trln so'm, depozitlar 473,8 trln so'm bo'lib, nisbat taxminan 135,7% ni tashkil etadi (2026-yil 1-yanvarda 144,8%). Ikkinchidan, bu ko'rsatkich bank guruhlar bo'yicha keskin farqlanadi: 2026-yil 1-iyun holatiga davlat ulushli banklarda 176%, davlat ishtirokisiz banklarda esa 97% ni tashkil etgan. Demak, tizim darajasidagi LCR va NSFR ning yuqori ko'rsatkichlari davlat ulushli banklarning tashqi qarz va davlat resurslariga bog'liqligini yashirishi mumkin.

Uchinchidan, valyuta tuzilmasi alohida e'tiborni talab etadi. 2026-yil 1-iyul holatiga kreditlarning 39 foizi, depozitlarning 19 foizi xorijiy valyutadadir (bir yil avval mos ravishda 42 va 24 foiz). Bu dollarlashuv darajasining pasayishini ko'rsatsa-da, valyuta kesimida resurslar tanqisligi saqlanib qolmoqda: R. Yangiboevning hisob-kitoblariga ko'ra, 2025-yil oxirida xorijiy valyutadagi kredit/depozit nisbati 271,1%, valyutadagi moliyalashtirish tanqisligi esa 149,4 trln so'mga teng bo'lgan. Bu sharoitda valyuta kursi tebranishlari yoki xalqaro moliya bozorlaridagi shoklar xorijiy valyutadagi likvidlikka bosim o'tkazishi mumkin. Xorijiy valyuta bo'yicha LCR ni alohida hisoblashni talab etuvchi milliy qoida ushbu xatarni cheklashda muhim, biroq yetarli bo'lmagan vosita hisoblanadi.

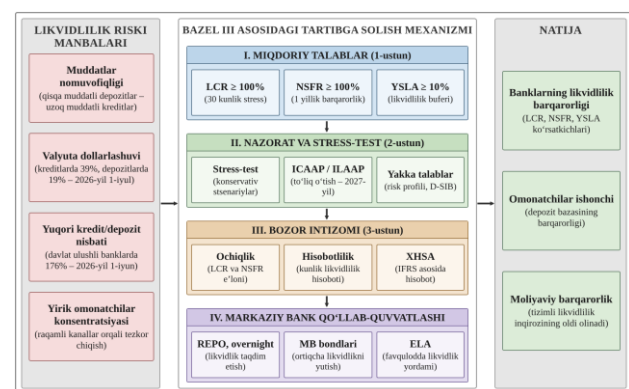
To'rtinchidan, depozit bazasining sifati yaxshilanayotgan bo'lsa-da (talab qilib olinguncha depozitlar ulushi 34% dan 31% gacha kamaygan, bir yildan ortiq muddatli depozitlar 156,7 trln so'mga yetgan), muddatlar nomuvofiqligi saqlanib qolmoqda: uzoq muddatli kreditlarning barqaror resurslar bilan qoplanishi 2025-yil oxirida 79,7% ni tashkil etgan, ya'ni taxminan beshdan bir qismi qisqa muddatli resurslar hisobiga moliyalashtirilgan. Bundan tashqari, 2025-yil 1-iyul holatiga eng yirik omonatchilarning jami depozitlardagi ulushi milliy valyutada 19%, xorijiy valyutada 5% ni tashkil etgan; bu yirik omonatchilarning chiqib ketishi stsenariysi stress-testda alohida ko'rib chiqilishi lozimligini bildiradi.

Likvidlik stress-testlari bo'yicha Markaziy bank 2025-yil uchun Moliyaviy barqarorlik shahida salbiy stsenariyda tizimning sof pul oqimi ijobiy bo'lib qolishini, aktivlar va majburiyatlar muddatlari o'rtasidagi nomuvofiqlik qisqarganini, hatto eng bosim ostidagi banklarda ham YSLA kutilayotgan sof chiqimlarni qoplashini ma'lum qilgan. Shu bilan birga, XVJ ekspertlari Markaziy bankning stress-test farazlarini yetarlicha konservativ emas deb baholab, depozitlar chiqib ketishini 2–3%, kredit liniyalaridan foydalanishni 1–2% darajasida olish real stress sharoitlarini aks ettirmasligini qayd etgan. FSAP yo'l xaritasida esa stress-testlarni konservativ farazlarga asoslangan salbiy stsenariylar bilan kuchaytirish (17-band) hamda eng yirik omonatchilar mablag'ni chiqarib olishi shokini kiritish (33-band) vazifalari belgilangan.

Likvidlikni qo'llab-quvvatlash mexanizmlari bo'yicha Markaziy bank REPO auksionlari, overnight REPO va overnight valyuta kreditlari kabi vositalardan foydalanadi; biroq 2025-yilda ushbu vositalar orqali likvidlik taqdim etish kunlik o'rtacha atigi 330 mlrd so'mni tashkil etgan va talab past bo'lgan. XVJ esa moliyaviy xavfsizlik to'rini takomillashtirish, jumladan, favqulodda likvidlik yordami bo'yicha mustahkam mexanizmlarni yaratish zarurligini tavsiya etgan. Davlat

qimmatli qog'ozlari bozorining hajmi 2025-yil oxirida 86 trln so'mga yetgan bo'lsa-da, mahalliy tadqiqotlarda ikkilamchi bozorning cheklanganligi qayd etilgan bo'lib, bu YSLA bazasini diversifikatsiya qilish va REPO bozorini rivojlantirishni qiyinlashtirmoqda.

Umuman olganda, tahlil natijalari likvidlik riskini tartibga solishda O'zbekistonda sezilarli yutuqlarga erishilganini: LCR, NSFR va YSLA koeffitsientlari minimal talablardan yuqori ekanini, kredit/depozit nisbati va dollarlashuv darajasi pasayayotganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, formal moslik va real barqarorlik o'rtasida uch yo'nalishda farq mavjud: birinchidan, koeffitsientlarning yuqori darajasi qisman ortiqcha likvidlik bilan bog'liq bo'lib, tuzilmaviy xarakterga ega emas; ikkinchidan, tizim darajasidagi ko'rsatkichlar bank guruhlar va valyutalar kesimidagi nomutanosibliklarni yashiradi; uchinchidan, stress-test va xavfsizlik to'ri mexanizmlari Bazel III ning ikkinchi ustuni talablariga to'liq mos kelmaydi. 1-rasmda ushbu natijalar asosida ishlab chiqilgan, banklarning likvidlik riski manbalarini, Bazel III asosidagi tartibga solish mexanizmlarini va kutilayotgan natijalarni o'zaro bog'lovchi konseptual model keltirilgan.

1-rasm. O'zbekiston tijorat banklarida likvidlik riskini Bazel III asosida tartibga solish mexanizmining konseptual modeli

Yuqoridagi konseptual model shuni ko'rsatadiki, likvidlik riskini tartibga solish faqat miqdoriy koeffitsientlar bilan cheklanib qolmasligi, balki nazorat jarayoni (stress-test, ICAAP/ILAAP), bozor intizomi (ochiqlik) va Markaziy bankning likvidlik bilan ta'minlash vositalarini yaxlit tizim sifatida o'z ichiga olishi lozim. Bunda tizimning samaradorligi risk manbalari — muddatlar nomuvofiqligi, dollarlashuv, davlat ulushli banklarning moliyalashtirish tuzilmasi va depozitlar konsratsiyasi — kesimida alohida baholanishiga bog'liq.

Xulosa va takliflar (Выводы и предложения/Conclusion).

Tadqiqot natijalari O'zbekiston tijorat banklarida likvidlik riskini Bazel III asosida tartibga solish tizimi 2015–2026-yillar davomida izchil shakllantirilganini ko'rsatdi. LCR va NSFR bo'yicha 100% li talablar, YSLA bo'yicha kamida 10% li talab, Kengash darajasidagi boshqaruv va chorakdagi stress-testlar joriy etilgan. 2026-yil 1-yanvar holatiga tizim bo'yicha LCR 208%, NSFR 120%, YSLA ulushi 21,1% ni tashkil etgan.

Shu bilan birga, yuqori ko'rsatkichlar formal moslikni ta'minlansa-da, real barqarorlikni to'liq kafolatlamaydi: koeffitsientlar o'sishining asosiy omili depozitlarning kreditlarga nisbatan tezroq o'sishi va tizimdagi ortiqcha likvidlik bo'lgan; kredit/depozit nisbati 2026-yil 1-iyulda taxminan 135,7% ni tashkil etib, davlat ulushli banklarda 176% gacha yetgan; xorijiy valyutada resurslar tanqisligi saqlanib qolmoqda; stress-test farazlari esa yetarlicha konservativ emas.

Tadqiqot xulosalari asosida O'zbekiston tijorat banklarida likvidlik riskini tartibga solish mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha quyidagi ustuvor takliflar ilgari suriladi.

Avvalo, LCR va NSFR hisob-kitob metodikasini Bazel III ga to'liq moslashtirish zarur: YSLA ni 1-daraja va 2A/2B-daraja aktivlarga ajratib, ularga mos diskont koeffitsientlarini va 2-daraja aktivlar uchun cheklovlarini (YSLA umumiy hajmining 40 foizi, 2B-daraja uchun 15 foizi) belgilash, sof pul chiqimlarini hisoblashda depozit va majburiyatlar turlari bo'yicha farqlangan chiqib ketish koeffitsientlarini hamda kirimlarni chiqimlarning 75 foizi bilan cheklash qoidasini

qo'llash, NSFR da mavjud va talab etiladigan barqaror moliyalashtirish koeffitsientlarini Bazel III parametrlariga muvofiqlashtirish lozim. Bu FSAP yo'l xaritasining 4-bandini amalga oshirishning amaliy sharti hisoblanadi.

Ikkinchidan, valyuta likvidligini alohida tartibga solish zarur: xorijiy valyutadagi kredit/depozit nisbati uchun ichki limitlarni belgilash, valyuta kesimida NSFR monitoringini yo'lga qo'yish hamda valyuta svop va REPO operatsiyalari imkoniyatlarini kengaytirish orqali valyutadagi moliyalashtirish tanqisligini bosqichma-bosqich qisqartirish mumkin.

Uchinchidan, stress-testlarni konservativ farazlarga o'tkazish lozim: yirik omonatchilarning chiqib ketishi, raqamli kanallar orqali omonatlarning bir necha kun yoki kun ichida tezkor chiqib ketishi va valyuta kursi shoklarini o'z ichiga olgan salbiy stsenariylarni joriy etish, banklarda yakka tartibdagi stress-testlar hamda favqulodda moliyalashtirish rejalarini (*contingency funding plan*) shakllantirish talab etiladi.

To'rtinchidan, Bazel III ning ikkinchi ustuni doirasida bankka xos qo'shimcha likvidlilik talablarini davlat ulushli va tizimli ahamiyatga ega banklar uchun ICAAP/ILAAP jarayonlari natijalariga tayanib belgilash, kredit/depozit nisbati bo'yicha pog'onali ichki limitlarni joriy etish

hamda likvidlilikni yagona koeffitsient asosida emas, balki operatsion likvidlilik, tuzilmaviy moliyalashtirish va valyuta riskini birlashtiruvchi ko'p ko'rsatkichli tizim (jumladan, R. Yangiboev taklif etgan «Likvidlilik barqarorligi matritsasi») asosida baholash maqsadga muvofiqdir.

Beshinchidan, moliyaviy xavfsizlik to'rini mustahkamlash — favqulodda likvidlilik yordami uchun aniq mezonlar, garov talablari va shaffof protseduralarni belgilash, davlat qimmatli qog'ozlarining ikkilamchi bozori va REPO bozorini rivojlantirish orqali YSLA bazasini diversifikatsiya qilish lozim. Bu Markaziy bankning ortiqcha likvidlilikka bog'liq bo'lgan yuqori LCR ko'rsatkichlariga tayanishini kamaytiradi.

Va nihoyat, bozor intizomini kuchaytirish maqsadida banklar tomonidan LCR va NSFR ni Bazelning uchinchi ustuni (*LIQ1* va *LIQ2* shakllari) talablari asosida muntazam e'lon qilish tartibini joriy etish tavsiya etiladi. Bu omonatchilar va investorlar ishonchini mustahkamlab, banklarni likvidlilik siyosatini yanada ehtiyotkorona yuritishga undaydi. Taklif etilayotgan mexanizmlar yaxlit amalga oshirilganda, O'zbekiston bank tizimi likvidlilik riskini boshqarishda formal talablarga mosligidan haqiqiy stress sharoitida barqarorlikni ta'minlash darajasiga o'tishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar (Литературы/ References):

1. Banerjee, R. N., & Mio, H. (2018). The impact of liquidity regulation on banks. *Journal of Financial Intermediation*, 35, 30–44.
2. Basel Committee on Banking Supervision. (2008). Principles for sound liquidity risk management and supervision. Basel: Bank for International Settlements.
3. Basel Committee on Banking Supervision. (2010). Basel III: International framework for liquidity risk measurement, standards and monitoring. Basel: Bank for International Settlements.
4. Basel Committee on Banking Supervision. (2013). Basel III: The Liquidity Coverage Ratio and liquidity risk monitoring tools. Basel: Bank for International Settlements.
5. Basel Committee on Banking Supervision. (2014). Basel III: The Net Stable Funding Ratio. Basel: Bank for International Settlements.
6. Basel Committee on Banking Supervision. (2023). Report on the 2023 banking turmoil. Basel: Bank for International Settlements.
7. Bech, M., & Keister, T. (2017). Liquidity regulation and the implementation of monetary policy. *Journal of Monetary Economics*, 92, 64–77.
8. Brunnermeier, M. K., & Pedersen, L. H. (2009). Market liquidity and funding liquidity. *Review of Financial Studies*, 22(6), 2201–2238.
9. Chiamonte, L., & Casu, B. (2017). Capital and liquidity ratios and financial distress. Evidence from the European banking industry. *The British Accounting Review*, 49(2), 138–161.
10. Diamond, D. W., & Dybvig, P. H. (1983). Bank runs, deposit insurance, and liquidity. *Journal of Political Economy*, 91(3), 401–419.
11. Drehmann, M., & Nikolaou, K. (2013). Funding liquidity risk: definition and measurement. *Journal of Banking & Finance*, 37(7), 2173–2182.
12. Holmström, B., & Tirole, J. (1998). Private and public supply of liquidity. *Journal of Political Economy*, 106(1), 1–40.
13. Hong, H., Huang, J.-Z., & Wu, D. (2014). The information content of Basel III liquidity risk measures. *Journal of Financial Stability*, 15, 91–111.
14. International Monetary Fund. (2025). Republic of Uzbekistan: Financial Sector Assessment Program—Financial System Stability Assessment. IMF Country Report No. 25/145. Washington, DC: IMF.
15. International Monetary Fund. (2025). Republic of Uzbekistan: Financial Sector Assessment Program—Detailed Assessment of Observance—Basel Core Principles for Effective Banking Supervision. IMF Staff Country Reports. Washington, DC: IMF.
16. King, M. R. (2013). The Basel III Net Stable Funding Ratio and bank net interest margins. *Journal of Banking & Finance*, 37(11), 4144–4156.
17. Kodirov, A. B. (2025). Инструменты поддержки ликвидности: опыт и перспективы развития банковского сектора Узбекистана. *Aktuar moliya va buxgalteriya hisobi ilmiy jurnali*, 5(7), 58–64.
18. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2015). Tijorat banklarining likvidlilikini boshqarishga qo'yiladigan talablar to'g'risidagi nizom. Adliya vazirligida 2015-yil 13-avgustda 2709-son bilan ro'yxatga olingan. Toshkent.
19. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2025). Moliya sektorini baholash dasturi (FSAP) bo'yicha yo'l xaritasi (17.11.2025). Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki.
20. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2026). 2025-yil yillik hisoboti. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki.
21. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2026). 2025-yil uchun Moliyaviy barqarorlik sharhi. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki.
22. Yangiboev, R. B. (2026). O'zbekiston tijorat banklarida aktivlar va passivlarni boshqarish asosida likvidlilikni ta'minlashni takomillashtirish. *Aktuar moliya va buxgalteriya hisobi ilmiy jurnali*, 6(7), 97–116.
23. Ziyodullayev, S. M. (2026). Tijorat banklari likvidlilikini boshqarishning amaliy asoslari. *Aktuar moliya va buxgalteriya hisobi ilmiy jurnali*, 6(8), 27–32.